

Universitetslektor Andreas Anderberg, Växjö

Oaktsamhetsbrotten i svensk (och finsk) rätt – ett halvsekel senare

När Carl Elwing 1963 i JFT skrev en artikel om oaktsamhetsbrotten i svensk rätt var brottsbalken (BrB) visserligen beslutad men hade ännu inte trätt i kraft. Mer än ett halvt sekel har passerat och det kan väl därför vara på sin plats med en uppdatering. Även den finska strafflagstiftningen har genomgått en stor revision¹ och utan anspråk på egentlig fördjupning skall ändå en viss utblick även till Finland göras här.²

1 Kriminaliseringen

Redan av 1 kap. 2 § svenska brottsbalken (BrB) framgår att en gärning, om inte annat är särskilt föreskrivet, endast skall anses som brott om den begås *uppsåtligt*. Uppsåt (dolus) utgör alltså grunden för straffansvar enligt svensk, och för den delen också finsk, straffrätt.³ Det tycks därför vara en etablerad sanning inom straffrättsvetenskapen att oaktsamhet (culpa) som skuldform är att betrakta som ett undantag.⁴ Per Ole Träskman går så långt som att påstå att ”alla företrädare i doktrinen fastslagit, att bestraffning av en oaktsamhetshandling är en undantagsföreteelse”.⁵ Dan Frände har på ett tydligt sätt uttryckt det som att hela den straffrättsliga systematiken bygger på – och utgår från – uppsåtliga handlingar.⁶ Mot den bakgrunden är det kanske inte så

---

¹ Se RP 44/2002 och, för vägen dit, bl.a. Straffrättskommitténs betänkande 1976:72 bd 1–2, *Raimo Lahti*, ”Vad bör bestraffas och hur strängt bör straffet vara? Den grundläggande frågeställningen vid en totalrevision av straffrätten”, i Anders Bratholm (red.), *Lov og frihet. Festskrift til Johs. Andenaes på 70-årsdagen*, (Oslo: Universitetsforlaget, 1982), 205–220, samt *Pekka Koskinen* ”Totalrevideringen av strafflagen slutförs – Den finska strafflagsreformen på sluttrakan”, i NTfK (1998), 271–279.

² Artikeln bygger i dessa delar på min doktorsavhandling: *Andreas Anderberg*, *Straffbar oaktsamhet*, (Uppsala: Iustus 2015).

³ Jfr finska strafflagen (SL) 3 kap. 5 § 2 mom.

⁴ Det bör observeras att culpa inte enbart betraktas som en skuldform utan också som ett rättsstridighetsrekvisit varom mer nedan.

⁵ *Per Ole Träskman*, ”De kulpösa brotten”, i *Tuottamukselliset rikokset*, (Helsinki: 1976) s. 73.

⁶ *Dan Frände*, *Allmän straffrätt*, (Helsinki: Juridiska fakulteten 2012), 219.

märkvärdigt att uppsåt är den skuldform som tycks ha fått mest uppmärksamhet när straffrättens läror behandlats i såväl lagstiftningsprocessen som i praxis och doktrin.⁷ Pekka Koskinen uttryckte redan 1977 att det i Finland inte publicerats någon mer omfattande och modern undersökning kring de culpösa brotten och sade sig själv arbeta på en sådan.⁸ Av den blev dock intet. Andra finländska forskare, som Kimmo Nuotio och Ari-Matti Nuutila, har publicerat viktiga verk på oaktsamhetens område vilka dock, med undantag för kortare artiklar och sammanfattningar, är otillgängliga för icke-finnskspråkiga.

Det har inte ansetts möjligt att straffa endast uppsåtliga gärningar utan ansvaret har utsträckt till att även omfatta oaktsamma gärningar. Den oaktsamme är i regel mindre straffvärd än den som handlar med uppsåt. Det finns därför skäl att noga överväga om också oaktsamhet verkligen bör kriminaliseras. Nils Jareborg har lyft fram två fall då kriminalisering av oaktsamhet kan anses lämplig. Det första är som alternativ, med lindrigare straffskala, till kriminalisering av uppsåt när det hotade intresset är särskilt betydelsefullt. Det andra är tillsammans med kriminalisering av uppsåt, när brottet är en förseelse, ofta av böteskaraktär, och ett krav på uppsåt skulle äventyra effektiviteten av kriminaliseringen.⁹ Det ses sällan som problematiskt att kriminalisera även oaktsamma överträdelser mot ett skyddsvärt intresse. Problem uppstår först när det är fråga om mer bagatellartade förseelser. Då kan straffbeläggande redan av oaktsamhet framstå som obefogat, vilket dock inte får tolkas som att oaktsamhetsansvar *aldrig* kan komma i fråga vid bagatellbrott.

Carl Elwing uppställde i sin artikel ett antal omständigheter som talat *för* culpakriminalisering. En omständighet som kan motivera en oaktsamhetsreglering är gärningens synnerliga farlighet, där Elwing visat på allmänfarlig ödeläggelse som exempel. En annan sådan omständighet kan vara att uppsåtsrekvisitet begränsat det straffbara området på ett alltför snävt sätt.¹⁰ Elwing framhåller att det i fråga om tillkomsten av brottet vårdslös deklARATION (numera vårdslöst skattebrott) anfördes som motiv för en kriminalisering av culpa att gränsen mellan uppsåt och oaktsamhet helt enkelt var för svår att fastställa.¹¹ Vidare har bevissvårigheter setts som en

---

⁷ Även i förhållande till oaktsamhet som rättsstridighetsrekvisit har oaktsamhet som skuldform visats mindre intresse och är ett underforskat område.

⁸ Pekka Koskinen, "Vållandekriminaliseringar i dag och i morgon", NTfK (1977), 250.

⁹ Nils Jareborg, "Kriminalisering", i Sten Heckscher (red.), *Straff och rättfärdighet: ny nordisk debatt*, (Stockholm: Norstedt 1980), 40.

¹⁰ Jfr även Träskman 1976, 69.

¹¹ Carl M. Elwing, "Oaktsamhetsbrotten i svensk rätt", JFT (1963), 112.

anledning att kriminalisera culpa. Det har helt enkelt varit för svårt att bevisa uppsåt, varför skuldkravet i vissa fall sänkts. Detta är principiellt tveksamt. Så uttryckte t.ex. ledamoten i den finska straffrättskommittén Patrik Törnudd det hela:

Från rättspolitisk synpunkt är det ifrågasatt om man kan motivera en utvidgning av straffbarhetsgränserna genom att hänvisa till bevisvårigheter. Eventuellt med undantag för lindrigare brott samt vissa specialfall borde ett dylikt förfarande *inte* vara en tillräcklig grund för kriminalisering av vållande.¹²

Majoriteten i den finska straffrättskommittén menade att en mera vidsträckt kriminalisering av oaktsamhet kunde motiveras av svårigheten att bevisa uppsåt. Tanken har dock väckt motstånd och kritikerna menar att ett utsträckande av kriminaliseringen av skälet att uppsåt är för svårt att bevisa enbart kan gälla då det är fråga om så gott som obetydliga brott.¹³ Per Ole Träskman har pekat på att motiven till kriminalisering även av oaktsamhet sällan framgår av förarbetena, åtminstone när det gäller finsk rätt. Han ger en rad exempel på när culpahandlingar inte alls motiverats och i de fall de har motiverats har det hört ihop antingen med gärningens farlighet eller gärningsmannens kvalificerade ställning.¹⁴

I den svenska Straffrättsanvändningsutredningens betänkande *Vad bör straffas?* uppställdes ett antal kriterier för kriminalisering – särskilt punkt 3 i betänkandet är av intresse. Endast den som har visat skuld – varit klandervärd – bör träffas av straffansvar, vilket innebär att kriminaliseringen inte får äventyra tillämpningen av den s.k. skuldprincipen. Utredningen menade att straffrätten bör reserveras för gärningar där den som skall straffas visat mer påtaglig grad av uppsåt eller oaktsamhet att han eller hon framstår som *klandervärd*.¹⁵ Den oaktsamme är normalt mindre ”antisocial” och därmed mindre straffvärd. Det finns därför, menar utredningen, anledning att iaktta restriktivitet med att straffbelägga oaktsamma gärningar. Det kan dock i vissa fall finnas anledning att utsträcka straffansvaret till att omfatta även oaktsamhet kopplat till graden av skyddsvärde. Ju mer skyddsvärt intresse, desto större utrymme att kriminalisera även culpösa gärningar. Oaktsamheten måste vara så påtaglig att den är klandervärd för att kriminalisering kan godtas. I många fall förekommer oaktsamhet jämte uppsåt vilket ofta motiverats av

---

¹² Kommittébetänkande 1976:72 (bd 2) s. 79. Min kursivering.

¹³ Koskinen 1977, 252.

¹⁴ Träskman 1976, 70.

¹⁵ Här och i det följande SOU 2013:38 s. 488 f.

effektivitetsskäl och svårigheter att bevisa uppsåt. Utredningen menade att upplägget är förståeligt då kriminaliseringen knappast skulle kunna upprätthållas om uppsåt hade behövt styrkas vid varje överträdelse. Samtidigt ansåg utredningen att en sådan ordning riskerar att urholka straffrätten eftersom graden av skuld inte ges något genomslag och varnar särskilt för fall där aktsamhetskravet ställs så högt att det närmar sig ett strikt ansvar. Utredningen menade, sammanfattningsvis, till *särskild vaksamhet* när lagstiftaren för att säkerställa effektiviteten av kriminaliseringen överväger att även straffbelägga oaktsamhet.¹⁶

Även på EU-nivå finns det riktlinjer, exempelvis i *Rådets slutsatser om modellbestämmelser som vägledning för rådets överläggningar på det straffrättsliga området*.¹⁷ Särskilt punkterna 6–7 är av intresse. Där stipuleras att EU:s strafflagstiftning som huvudregel enbart bör föreskriva påföljder för uppsåtliga gärningar samt att oaktsamt handlande bör kriminaliseras när en bedömning i det enskilda fallet visar att detta är lämpligt med beaktande av bl.a. att det väsentliga intresse som skall skyddas är av *särskild relevans*, exempelvis när det rör sig om grov oaktsamhet eller innebär fara för människors liv.

2 Legaldefinition

En av hörnstenarna i legalitetsprincipen är det s.k. *praeter legem*-förbudet. Grundtanken är enkel. Frände har uttryckt det på följande sätt:

Utdömandet av straff och övriga påföljder för brott förutsätter att gärningen uppfyller de villkor som ingår i de straffbestämmelser som tillämpas på det aktuella fallet. Att grunda straffansvar på en gärning som inte omfattas av lagtexten är förbjudet /.../ Härvid måste både de enskilda straffbestämmelserna och strafflagens allmänna del beaktas.¹⁸

Konsekvensen av en så sträng tolkning är att strafflagen måste innehålla bestämmelser om alla straffansvarsgrunder, inklusive en legaldefinition av vad som avses med

---

¹⁶ SOU 2013:38 s. 501.

¹⁷ Dok. 16542/3/09.

¹⁸ Frände 2012, 31 f.

uppsåt och oaktsamhet.¹⁹ Av tradition har man i Sverige i stället överlämnat detta till domstolarna. Genom att lagstiftaren överlätit bedömningen av vad som skall anses konstituera oaktsamhet kan man bara kontrollera kriminaliseringen genom att t.ex. införa ett krav på grov oaktsamhet. Finland har däremot en legaldefinition av oaktsamhet:

En gärningsmans förfarande är oaktsamt, om gärningsmannen åsidosätter den aktsamhetsplikt som han eller hon under de rådande omständigheterna har, trots att han eller hon hade kunnat rätta sig efter den.²⁰

Legalitetsprincipen har tolkats olika strängt i olika länder. Ett viktigt argument för en sträng tolkning har varit rättssäkerhetsaspekten. För att undvika otydlighet och skapa förutsebarhet har en legaldefinition förespråkats av många. Så har t.ex. Träskman formulerat det: ”En tillräcklig rättssäkerhet kan knappast uppnås utan mycket säkra regler i detta avseende, och sådana regler kan man enklast åstadkomma genom explicit reglering i lag.”²¹ Andra tolkar dock inte legalitetsprincipen lika strikt. Hans Danelius betonar att grundsatser som legalitetsprincipen måste tillämpas på ett rimligt, modererat sätt. Han menar att det sällan är möjligt att utforma ett straffstadgande så att gränsen för det straffbara området blir helt tydlig. Ett visst utrymme för tolkning kvarstår, även av straffstadganden. Danelius menar vidare att straffrätten inte är ett så icke-flexibelt rättsområde att utveckling genom praxis är utesluten.²² Dessutom krävs ändå en *tolkning* av vad som skall förstås med definitionen. *Praeter legem*-förbudet medför även att straffrätten får en mycket statisk karaktär.²³

3 Konsekvenser av den offensiva straffrättspolitik

Nils Jareborg har, ”i ett försök att diagnosticera vissa tendenser i straffrättsutvecklingen under andra hälften av 1900-talet”, presenterat sina tankar

---

¹⁹ *Per Ole Träskman*, ”Uppsåtets tredje form – sannolikhet, eller...? Uppsåtets nedre gräns”, JT (2002-03), 618.

²⁰ SL 3 kap. 7 §.

²¹ Träskman 2002-03, 619.

²² *Hans Danelius*, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, (Stockholm: Norstedts juridik 2012), 297 f.

²³ Frände 2012, 35.

kring vad han kallar defensiv respektive offensiv straffrättspolitik.²⁴ Även Kimmo Nuotio talar om en dylik indelning; den traditionella rättsstaten har en konservativ roll genom syftet att bevara och upprätthålla medan (den) social(a)(välfärds)staten ser rätten som ett problemlösningssinstrument. Straffrättens grunder förändras därigenom i välfärdsstaten och "[e]tt sätt att lösa de oavsedda effekternas problem är att kriminalisera vållande".²⁵ Eftersom inga principer på samma sätt kan uppställas för den offensiva inriktningen talar man i stället om dess *metoder*. Dessa metoder leder i sin tur till bl.a. följande konsekvenser, däribland ökad kriminalisering av oaktshetsbrott och av osjälvständiga brottsformer.

En utveckling som kan skönjas är att kriminalpolitiken blivit mer "politisk" i betydelsen att den roll som tidigare innehades av juristexperter allt oftare övertagits av politiker och att kriminalpolitiken blivit ett slagträ i debatten. Träskman har konstaterat att frågor om nykriminaliseringar åter tagit över från en period av avkriminaliseringstendenser. Träskman är skeptisk till utvecklingen och menar att man i flera fall på goda grunder kan ifrågasätta om kriminaliseringarna verkligen skett på rationell grund och med respekt för *ultima ratio*-principen. Träskman kopplar vidare ökningen av det kriminaliserade området inte bara till teknisk och social utveckling, utan också till ändrade politiska och ideologiska värderingar. Han är, mildt uttryckt, kritisk till utvecklingen:

En viss ökning av det kriminaliserade området har skett utan rationella motiv. Det betyder att man inte har följt de riktlinjer som framgår av kriminaliseringsteorierna och utan iakttagande av principen om straffrätten som "ultima ratio" /.../ Det handlar inte längre om att realisera en defensiv kriminalpolitik byggd på en klassisk straffrättsideologi, utan om en reformverksamhet där straffrätten medvetet används som ett medel för att realisera en politisk ideologi som i grunden gäller annat än brottsligheten.²⁶

En utvecklingstendens, som jag bara kort kommer att behandla här, är *depenalisering* där själva straffet tas bort men ersätts av en sanktionsavgift.²⁷ Jag menar att

---

²⁴ Nils Jareborg, "Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik", i Dag Victor (red.), Varning för straff: om vådan av den nya straffrätten, (Stockholm: Norstedts juridik 1995), 19–37.

²⁵ Kimmo Nuotio, "Straffets samhälleliga förankring" (Köpenhamn: Retfaerd 1998), 50.

²⁶ Per Ole Träskman, "'The Golden Age of Nordic Cooperation' Har de nordiska kronjuvelerna kommit på museum? Den nordiska brottskontrollen: nutid, dåtid, framtid", NTFK (2013), 351.

²⁷ Inkeri Anttila, "Varför avkriminalisera?", i Per-Edwin Wallén (red.) Festskrift till Hans Thornstedt (Stockholm: Norstedt 1983), 44. menar att depenalisering kommit att betyda sänkning av straffskalan och

utvecklingen är oroande eftersom man vid tillämpning av sanktionsavgifterna inte behöver beakta skuldprincipen, varför de kan påföras med strikt ansvar. Till sin karaktär är de ofta straffliknande och kan tas ut med mycket höga belopp vilket kan jämföras med det förhållandevis ringa bötesbelopp lagöverträdelsen annars hade resulterat i. Genom en s.k. sanktionsväxling där en (skenbar) avkriminalisering genomförs kan man således åstadkomma en *svårare* bestraffning för samma överträdelse med den ”fördelen” att man inte heller behöver iakttä tidskrävande rättssäkerhetsprinciper. Allt med effektivitet som ledord. Kimmo Nuotio har pekat på att dekriminaliseringar vanligen inte utgör någon egentlig avlastning ur den enskilde medborgarens perspektiv.²⁸ Ett behov tycks finnas för någon form av *förvaltningsstraffrätt*, där mindre straffvärda handlingar urskiljs från de mer straffvärda, ”egentliga” brotten – kärnstraffrätten. En sådan ordning finns i flera länder, däribland Tyskland med sina *Ordnungswidrigkeiten*. Behovet av att på ett närmast schablonmässigt sätt pålägga sanktioner för bagatellartade förseelser finns samtidigt som de inte är lika stigmatiserande som straff.

Så har t.ex. Pekka Koskinen framfört åsikten att det vore ändamålsenligt att genomföra en konsekvent och formell uppdelning mellan brott och ordningsförseelser av vilka de sistnämnda skulle sanktioneras inom ramen för ett icke-straffrättsligt system samtidigt som tillämpningsområdet för den egentliga straffrätten väsentligen borde begränsas.²⁹

4 Culpaformerna

Enkelt uttryckt delar Nils Jareborg in culpa i gärningsculpa respektive personlig culpa. I hans brottsbegrepp utgör gärningsculpa ett rättsstridighetsrequisit och alltså en förutsättning för att en gärning skall vara otillåten. Gärningsculpa fordras alltså för såväl uppsåtliga som oaktsamma brott. Personlig culpa är den andra skuldformen, jämte uppsåt, och därmed det egentliga undersökningsområdet för den här artikeln. Jareborg låter gärningsculpa ersätta kravet på adekvat kausalitet. I den finska doktrinen har Inkeri Anttila uttryckt det som att adekvansansvaret efterträts av ett

---

att det för tydlighets skull är viktigt att upprätthålla en begreppsmässig skillnad mellan avkriminalisering och depenalisering. Det har ifrågasatts om begreppen i själva verket inte är synonyma. Den åtskillnad mellan begreppen som gjorts är dock vedertagen och depenalisering används här som ett separat begrepp närmast synonymt med ”skenbar avkriminalisering”.

²⁸ Kimmo Nuotio, ”Kritik av kritiken”, NTfK (2004), 2.

²⁹ Pekka Koskinen, ”Skuldprincipen och påföljderna för ringa lagöverträdelser”, i Nils Jareborg – Per Ole Träskman, Skuld och ansvar: straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson, (Uppsala: Iustus 1985), 152.

vållandeansvar. Hon menade att även om adekvansen bestäms objektivt har det subjektiva drag och på motsvarande sätt innehåller det traditionellt subjektiva vållandeansvaret objektiva drag.³⁰ Anttila ansåg alltså att då oaktsamhetsansvaret utsträckts att omfatta även sådant som gärningsmannen *borde* vetat/förstått har det därigenom uppblandats med objektiva element. Även Träskman har observerat att vållandebegreppet i doktrinen åtminstone från 1970-talet inkluderar framträdande objektiva moment.³¹

Det straffbara området kan begränsas t.ex. genom krav på grov oaktsamhet (*culpa lata*) eller genom att ringa oaktsamhet (*culpa levissima*) undantas från ansvar. Däremellan finns ”normalgraden” av oaktsamhet (*culpa levis*). Juho Rankinens pågående avhandlingsarbete vid Helsingfors universitet rör konceptet grov oaktsamhet i finsk rätt. Han har i preliminära resultat visat att över 10 % av brotten i strafflagen använder grov oaktsamhet som skuldform.³²

I svensk rätt är personlig culpa en skuldform, liksom uppsåt. Personlig culpa förekommer i två varianter, medveten respektive omedveten. Medveten oaktsamhet (*luxuria*) skiljer sig från likgiltighetsuppsåtet, dvs. uppsåtets nedre gräns, på så sätt att den medvetet oaktsamme förvisso har en likgiltig inställning, men bara inför risken och inte inför följden. Även vid omedveten oaktsamhet (*negligentia*) uppvisar gärningsmannen likgiltighet, men inte inför riskens existens utan inför huruvida det överhuvudtaget finns en risk. Den omedvetet oaktsamma personen är därför mindre klandervärd än den medvetet oaktsamma. Gärningsmannen borde ha förstått, eller haft skälig anledning att anta att en viss följd skulle inträffa eller att en viss omständighet förelåg. Om det för straffansvar krävs grov oaktsamhet innebär detta i regel också ett krav på medveten oaktsamhet, men även omedveten oaktsamhet kan vara grov.

Flera rättsvetenskapare har ifrågasatt det praktiska värdet av uppdelningen i medveten respektive omedveten oaktsamhet.³³ Jag menar för egen del att distinktionen åtminstone har ett visst *pedagogiskt* värde. Det har diskuterats om man, med inspiration från den anglo-amerikanska rättsordningen, skulle införa en tredelning av skuldformerna där *hänsynslöshet* skulle införas som en mellanform

---

³⁰ Inkeri Anttila, ”Från effektansvar till skuldansvar”, i Festskrift till Ivar Agge (Stockholm: Norstedt 1970), 31.

³¹ Träskman 1976, 66.

³² Presentation vid nordiska workshopen i straffrätt, Syddansk universitet, 2016-06-02.

³³ I finsk rätt har Frände (2012, 61) pekat på att indelningen i medveten respektive omedveten oaktsamhet inte har någon egentlig dogmatisk betydelse.

---

mellan uppsåt och oaktsamhet. Den finska straffrättskommittén tycks ha varit inne på en liknande linje.³⁴ De föreslog en indelning av vållande i två kategorier efter grovhet, vårdslöshet respektive hänsynslöshet, av vilka den sista endast skulle omfatta vissa fall av medveten oaktsamhet.

5 Effekt, risk och fara

I finsk doktrin har åsikten att de culpösa effektdelikten hör till ett förlegat effektansvar och inte har någon plats i modern strafflagstiftning framförts.³⁵ Den finska straffrättskommittén valde också att röra sig från ett effektansvar till ett fareansvar. Ansvaret får helt enkelt inte bero på ett slumpmässigt utfall utan snarast på gärningsmannens risktagande. I betänkandet finns en strävan mot att minska kriminaliseringen av oaktsamma effektdelikter och i stället ersätta dem med farekriminaliseringar:

Emedan omfattningen och följderna av en kulpös handling ofta är beroende av slumpmässiga omständigheter, vore det i princip önskvärt att den relativa betydelsen av kulpösa effektdelikter minskades.³⁶

Även ett oaktsamt framkallande av fara borde alltså vara straffbart enligt kommitténs förmenande. Ställningstagandet innebar

att det straffrättsliga ansvaret för i synnerhet kulpösa gärningar borde definieras så, att den omständigheten att den sannolika effekten av en gärning eller försummelse uteblir, inte leder till att vederbörande fritas från straff.³⁷

En sådan utveckling, dvs. straffrättens distansering från det effektorienterade systemet mot ett mer skuldfokuserat, förutspådde Inkeri Anttila redan 1970. Strikt eller rent objektivt ansvar skulle begränsas till endast bagatellartade förseelser. Hon anade också faredeliktens ökade betydelse i straffrätten och menade att en utveckling

---

³⁴ Se Koskinen 1977, 251.

³⁵ Koskinen 1977, 250.

³⁶ Kommittébetänkande 1976:72 (bd 1), 31.

³⁷ Kommittébetänkande 1976:72 (bd 1), 33.

av dessa skulle kunna leda till att vållandeansvaret för effekter avskaffades.³⁸ Anttila menade att eftersom åstadkommande av skada allmänt straffas hårdare än bara orsakande av fara skulle alla vållandebrott som åstadkommer skada kunna ses som ett uttryck för en effektorientering.³⁹ En ökad användning av farekriminaliseringar har dock föranlett varningar i doktrinen. Hannu Takala, till exempel, har uppställt tre tekniker som lagstiftaren använder sig av för att kriminalisera risktagande. De två första är konkreta respektive abstrakta faredelikt. Den förra deliktskategorin straffbelägger gärningar som framkallar fara medan den senare kriminaliserar handlanden som *typiskt sett* framkallar fara. Den tredje formen består i ett straffbeläggande av en viss handling som lagstiftaren beslutat sig för typiskt sett framkallar fara utan att det är fråga om någon (implicit) hänvisning till fara.⁴⁰ Takala nämner vidare att det inom straffrättsdoktrinen hos vissa författare uppställts en idealbild där ”alla kriminaliseringar som straffbelägger vållande av en följd genom oaktsamhet ersätts med farekriminaliseringar”.⁴¹ Oaktsamhetsbrotten framstår då som relikter från en svunnen tid. Takala menar att motsatsen till den finska straffrättskommitténs betänkande, med minskad kriminalisering av oaktsamma effektdelikt genom att de ersätts med farekriminaliseringar, tycks finnas i dansk rätt där oaktsamhetskriminaliseringar favoriseras. Dessa skilda synsätt skulle prima facie kunna ses som motsatspar men Takala menar att de faktiskt kan sägas ligga i linje med varandra. Båda två utvidgar tillämpningen av strafflagen och båda två kan användas för att undgå svårigheten att bevisa uppsåt. Dessutom, menar Takala, finns en tendens att definiera oaktsamhet genom att beteckna det som förbjudet risktagande: ”definitionen av oaktsamhet /.../ har utvecklats så att den överensstämmer med ett tänkesätt som fokuseras på risk”.⁴² Som Takala påpekat förefaller det, med några undantag, absurt att tänka sig att syftet hos gärningsmannen skulle vara att (bara) skapa en *risk* för någonting.⁴³

Genom att straffa gärningar som bara inbegriper en viss risk för någonting har vi förlorat grundkonceptet för tillräknande, för uppsåtet i dess ursprungliga betydelse

³⁸ Anttila 1970, 40 f.

³⁹ Anttila 1970, 30.

⁴⁰ Hannu Takala, ”Något om risker och straffrätt”, i Dag Victor (red.), Varning för straff: om vådan av den nyttiga straffrätten, (Stockholm: Norstedts juridik 1995), 41.

⁴¹ Takala 1995, 41 f.

⁴² Takala 1995, 42. Här tycks Jareborgs modell om tillåtet respektive otillåtet risktagande passa väl in.

⁴³ Takala 1995, 44.

---

av en strävan att förorsaka någonting. Samtidigt håller vi på att förlora det traditionella minimikravet för bestraffning, kravet på oaktshet.⁴⁴

Man kan dock konstatera att ett effektbrott i regel har ett högre straffvärde än motsvarande farebrott på liknande sätt som ett uppsåtsbrott har ett högre straffvärde än motsvarande vållandebrott.⁴⁵

6 Oaktshetsbrotten

På grund av dess rikliga förekomst har det inte varit möjligt att behandla alla oaktshetskriminaliseringar inom straffrätten.⁴⁶ Urvalet av brott som behandlas är inte alldeles enkelt. Det har inte varit nöjaktigt att sortera upp och behandla t.ex. brottsbalksbrott för sig och specialstraffrättsliga bestämmelser för sig. Bestämmelserna om vårdslöshet i trafik, för att ta ett exempel, hör nära samman med oaktshetsbrotten i 3 kap. BrB och kan därför inte behandlas separat. Den grovindeling som gjorts har lett till tre kategorier nämligen brott mot person (m.m.), straffbestämmelser som går att hänföra till ekonomisk brottslighet samt ”övriga culpösa brott av intresse”. Brotten i den sistnämnda kategorin är av mycket skiftande karaktär och har inte nödvändigtvis några starka beröringspunkter med varandra. Att de hamnat bland ”övriga brott” får inte tolkas som att de är mindre intressanta, de har bara inte med enkelhet kunnat klassificeras in i någon annan kategori.

Straffbestämmelserna i BrB 3:7–9 motsvaras i stort av finska SL 21 kap. 8, 10 och 13 § och är mycket snarlika och föranleder därför inga särskilda kommentarer. Det svenska arbetsmiljöbrottet i 3 kap. 10 § BrB, med en finsk motsvarighet närmast i 47 kap. 1 § SL, är dock värt några ord. Den nuvarande regleringen infördes 1991. Tidigare hämtades ansvarsbestämmelser för arbetsmiljöbrott ur lagrum som normalt förknippas med annan brottslighet, vilket ansågs mindre lämpligt. I stället ansågs det ha ett betydande pedagogiskt värde om brottstypen framgick direkt av straffbestämmelsen. Under remissförfarandet var dock majoriteten av remissinstanserna, särskilt de juridiska, negativa till det nya stadgandet främst av lagtekniska

---

⁴⁴ Takala 1995, 44 f.

⁴⁵ *Per Ole Träskman*, ”Från varning till fängelse i fyratusentrehundraåttio dagar: om kriminalisering och värdering av brott”, i Sten Heckscher (red.), *Straff och rättfärdighet: ny nordisk debatt*, (Stockholm: Norstedt 1980), 55.

⁴⁶ För en grundlig genomgång av det kriminaliserade området i svensk rätt generellt se straffrättsanvändningsutredningens betänkande *Vad bör straffas?* (SOU 2013:38 I-II).

skäl.⁴⁷ I Straffrättsanvändningsutredningens betänkande presenterades bl.a. förslag på avkriminaliseringar. Utredningen menade att ”dubbla kriminaliseringar” bör undvikas, t.ex. då en handlingsdirigerande regel redan finns, vilket man ansåg vara fallet när det gäller arbetsmiljöbrott. Sådana särskilda skäl som i vissa fall kan motivera dubbel kriminalisering föreligger inte vad gäller arbetsmiljöbrott och utredningen föreslog därför att ett upphävande av straffbestämmelsen borde övervägas.⁴⁸

I några fall har särregleringar diskuterats i form specialbrott inriktade på olika typer av verksamheter vilka som förebild sannolikt har haft arbetsmiljöbrottet. I Ds 2006:7 föreslogs två särskilda straffbestämmelser relaterade till trafikbrott, nämligen vållande till annans död respektive vållande till kroppsskada eller sjukdom, båda två med ändelsen ”vid fordonstrafik”. Brotten skulle ha högre minimum i straffskalan än de motsvarande brotten i 3 kap. BrB och dessutom regleras direkt i trafikbrottslagen (TBL); pedagogiska skäl ansågs tala för en systematik annan än den gängse och motiverade placeringen i trafikbrottslagstiftningen. Promemorian föranledde en lagrådsremiss som dock hann återkallas innan lagrådet hunnit yttra sig. Jag håller inte för osannolikt att de hade varit starkt kritiska till förslaget. Ett annat, om inte fullt så utvecklat, förslag har lämnats av Lena Svenaeus. Hon menade, att ett särskilt oaktsamhetsbrott ”i arbetslivet” eller ”i riskfylld verksamhet” borde införas. Svenaeus utgångspunkt var att det aktsamhetskrav, som svenska HD uppställt på vårdpersonal och andra i typiskt riskfylld verksamhet var för högt ställt.⁴⁹ Ansvar borde därför bara träffa den som tagit medvetna risker eller satt sig över säkerhetsföreskrifter.⁵⁰ Mot bakgrund av Straffrättsanvändningsutredningens förslag att överväga ett upphävande om bestämmelsen om arbetsmiljöbrott framstår de föreslagna specialkriminaliseringarna som mindre genomtänkta. Inte minst gäller detta förslaget i departementspromemorian.

Utvecklingen av brottet vårdslöshet i trafik i 1 § TBL är särskilt intressant att studera. Brottet utgör ett typexempel på den flora av oaktsamhetskriminaliseringar inom specialstraffrätten, som närmast explosivt ökade från sekelskiftet 1900 och flera decennier framåt. Denna typ av ”moderna” brott baserades ofta på ett fareansvar. Den på 1950-talet gällande för trafikområdet förhållandevis låga oaktsamhetsströskeln, där

---

⁴⁷ Prop. 1990/91:140 s. 108 f.

⁴⁸ SOU 2013:38 s. 518.

⁴⁹ Se NJA 2006 s. 228.

⁵⁰ *Lena Svenaeus*, ”Ändra lagen nu!”, i Synnöve Ödegård (red.), *I rättvisans namn: ansvar, skuld och säkerhet i vården*, (Stockholm: Liber 2007), 76 f.

ansvar för vårdslöshet i trafik kunde utgå redan om oaktsamheten varit mer än ringa, föranledde att många bagatellartade ärenden kom att tynga de rättsvårdande myndigheternas arbete. Redan i början av 1960-talet föreslogs därför att straffansvaret skulle begränsas till att omfatta endast den trafikant som i väsentlig mån brustit i sin omsorg och varsamhet. Trots upprepade lagstiftningsförslag trädde bestämmelsen i kraft först trettio år efter att idén väckts. Det straffbara området för vårdslöshet i trafik kom att inskränkas till fall där gärningsmannen gjort sig skyldig till ett medvetet risktagande eller annan allvarlig oaktsamhet. Trots detta infördes inte ett krav på grov oaktsamhet för ansvar, utan kvalificeringen bestod i lokutionen ”i väsentlig mån”. Detta har föranlett en något märklig praxisbildning där åtal för vårdslöshet i trafik regelmässigt ogillats på grund av att man inte nått upp till ”väsentlig mån”, samtidigt som ansvar dömts ut för det allvarligare brottet vållande till annans död. Någon kvalificering av oaktsamheten finns inte i bestämmelsen om äventyrande av trafiksäkerheten i 23:1 SL.

Avsevärda problem att bevisa uppsåt har föranlett att skuldkravet sänkts så att även grovt oaktsamma förfaranden kan leda till straffansvar. Det culpösa skattebrottet (5 § skattebrottslagen) har här varit vägledande. Ett uttalande i förarbetena har lett till kritik där man ifrågasatt om det kan vara riktigt ur ett rättssäkerhetsperspektiv att tillskapa ett vårdslöst brott (enbart) på den grunden att bevisvårigheter föreligger för ett uppsåtligt brott. Någon motsvarighet till vårdslös skatteuppgift har inte funnits bland förmögenhetsbrotten, något som förklarats med att det skulle vara kriminalpolitiskt svårt och att ansvaret skulle utvidgas så långt att även föga straffvärda förfaranden skulle omfattas. Ett culpöst bidragsbrott (4 § bidragsbrottslagen), med bestämmelsen om vårdslös skatteuppgift som förebild, föreslogs och ett av de övervägande skälen för detta var att uppsåt ansågs svårt att bevisa. För såväl vårdslös skatteuppgift som vårdslöst bidragsbrott har oaktsamhetsansvaret begränsats till att endast omfatta kvalificerad culpa, eller grov oaktsamhet och på samma sätt måste för ansvar för vårdslöst biträde enligt förarbetena gärningsmannen gjort sig skyldig till oaktsamhet i mer avsevärd mån. Även vad gäller brottet vårdslöshet mot borgenärer (11 kap. 3 § BrB) har i förarbetena betonats att endast verkligt straffvärda förfaranden skulle omfattas av ansvar. En skillnad när det gäller vårdslöshet mot borgenärer är dock att det redan tidigt infördes en åtalsprövningsbestämmelse (11 kap. 8 § st. 1 BrB) som därmed begränsar ansvaret ganska mycket. En liknande bestämmelse, om än av betydligt nyare slag, gäller också vid bokföringsbrott (11 kap. 8 § st. 2 BrB).

Flera gemensamma drag går att finna hos brotten som behandlats ovan. En utgångspunkt för majoriteten av dem har alltså varit att uppsåt ansetts för svårt att bevisa och att man därför sänkt skuldkravet till att omfatta även handlande av grov

oaktsamhet. Det är också påtagligt att åtalsprövningsbestämmelser i högre utsträckning tycks förekomma vid de här brotten än för övriga brott. En annan gemensam beröringspunkt mellan flera av brotten är att det finns mycket lite praxis på området, åtminstone på prejudicerande nivå. Orsakerna till den ringa praxisbildning som finns för de övriga brotten är främst tre. Ett sådant skäl är att några av kriminaliseringarna är ganska nya varför ingen praxis hunnit skapas. En annan orsak som jag ser är att flera av brotten är förhållandevis ovanligt förekommande och slutligen kan den tredje orsaken vara de nämnda åtalsprövningsbestämmelserna – det skapas helt enkelt ingen praxis om det inte sker någon domstolsprövning.

Bland övriga culpösa brott av intresse är olikheterna dem emellan för stora för att man skall kunna dra några egentliga paralleller utan brotten får stå för sig själva, eller ställas mot brott i andra kapitel. I korta drag kan dock följande sägas. Djurplågeribrottet har utvidgats till att omfatta även grovt oaktsamma handlingar.⁵¹ Huvudorsaken till detta var, som för flera andra brott, att uppsåt ansågs för svårt att bevisa. Straffskalan förändrades inte med motiveringen att det kunde vara svårt att straffvärdemässigt göra åtskillnad mellan skuldformerna. Detta markerade ett avsteg från principen att uppsåtliga brott normalt har ett högre straffvärde än oaktsamma brott. Även om bevisproblematiken skulle kunna lösas genom en sänkning av skuldkravet, kvarstod bedömningssvårigheten genom att den egentligen bara flyttades till skiljelinjen mellan grov respektive enkel oaktsamhet.

Regleringen av tjänstefel är synnerligen intressant. Från att ansvaret varit i princip strikt och där närmast varje försummelse kunde föranleda straffansvar, skedde en närmast total avkriminalisering där fel i tjänsten i stället främst kom att sanktioneras genom disciplinära åtgärder. När tjänstefel ”återkriminaliserades” uppstod därför intressanta diskussioner om var straffansvarets – i det här fallet också liktydigt med oaktsamhetsansvarets – gränser skulle dras. Vad gäller miljöbrottet är det, i likhet med t.ex. arbetsmiljöbrottet, svårt att förena grundläggande straffrättsliga principer med de för sitt område speciella omständigheterna. Något som ytterligare stärker detta, menar jag, är att skuldformerna jämföras med varandra. Denna lösning är minst sagt ovanlig, för att inte säga unik, då den utgör ett tydligt avsteg från utgångspunkten att uppsåtliga brott är att betrakta som mer klandervärda än oaktsamma brott. Konstruktionen att uppsåt och oaktsamhet skall täcka samma rekvisit kan, inte utan fog, ifrågasättas. Det är förmodligen de speciella omständigheterna på miljöstraffrättens område som motiverat en användning av oaktsamhetsansvar i högre utsträckning än vanligt. Det är tydligt att det inte bara är en miljöpolitisk

---

⁵¹ Även i Finland fordras grov oaktsamhet för ansvar enligt 17:14 SL (djurskyddsbrott).

---

målsättning att beivra miljööverträdelser, utan det har också blivit ett *straffrättspolitiskt* mål.⁵²

Utöver brotten i det föregående har jag valt att behandla några klandervärda, men inte straffbelagda, handlingar som alla på ett eller annat sätt varit föremål för kriminaliseringsöverväganden. Jag motiverar detta med att det är intressant att studera fall där lagstiftaren prövat men valt att inte kriminalisera ett visst beteende (vårdslös kreditgivning) eller där en kriminalisering hittills inte på allvar övervägts men där det kan finnas tunga skäl för en kriminalisering (grovt oaktsam våldtäkt). En av de främsta invändningarna mot en kriminalisering av vårdslös kreditgivning var att de mest klandervärda fallen redan omfattades av straffansvar och att en ny bestämmelse på området alltså delvis skulle överlappa dessa. För en kriminalisering talade möjligheten att lagstiftningen kunde ge en normbildande effekt, men också att förtroendet för den i början av 1990-talet hårt prövade banksektorn kunde antas öka. I den senare tillsatta kommittén avfärdades dock kriminaliseringsförslaget, bl.a. på grund av att även gärningar som stod långt ifrån skyddsintresset skulle träffas. Viktigast var sannolikt ändå det samhällsekonomiska argumentet; fördelarna med kriminaliseringen väntades inte uppväga kostnaderna för densamma. En kriminalisering som inte förväntades vara tillräckligt effektiv borde därför inte heller införas. Jag finner den analysen sympatisk. Det är alltför lätt att visa på handlingskraftighet från lagstiftarens sida genom att snabbutreda ett förslag och vinna kriminalpolitiska poäng på en kriminalisering.

Ett område där i mitt tycke starka skäl talar för en oaktsamhetsreglering är sexualbrotten. Det är anmärkningsvärt att det, på ett så pass högt värderat skyddsområde som sexuellt självbestämmande, saknas en oaktsamhetskriminalisering. Att kränkningar, även oaktsamma sådana, av den sexuella integriteten är straffvärda torde inte vara särskilt kontroversiellt. Sett från enbart den aspekten är det svårt att förstå varför inte också grovt oaktsam våldtäkt kriminaliserats för länge sedan. Kränkningen som brottsoffret upplever kan mycket väl vara lika stor oberoende av gärningsmannens skuld. Det kan därför konstateras att det torde finnas straffvärda fall av icke-uppsåtliga våldtäkter som, åtminstone ur den aspekten, skulle vara möjliga att kriminalisera. En kriminalisering av grovt oaktsam våldtäkt är därför kriminalpolitiskt motiverad. Här är det inte huvudsakligen fråga om ett sätt att

---

⁵² Jfr *Per Ole Träskman*, *Miljöstraffrätten*, (Stockholm: Norstedts juridik 2010), 16.

---

kringgå svårbevisat uppsåt, utan kriminaliseringen skulle träffa i sig klart straffvärda fall.⁵³

7 Avslutning

Kriminalisering bör generellt tillämpas med restriktivitet. Eftersom grunden för straffansvar är uppsåt är det också därför uppsåtligt handlande som i första hand i så fall bör kriminaliseras. Att straffbelägga redan oaktsamt handlande fordrar mer. För att uppnå de höga krav som krävs för att även kriminalisering av oaktsamt handlande skall anses befogat menar jag att det bör fordras en form av ”dubbelkvalificering” när det kommer till kriminaliseringsprinciperna. En metod att göra detta är helt enkelt att pröva om det tilltänkta brottet, vid en genomgång av principerna, lever upp till kraven för kvalificering och, för att legitimera oaktsamhetskriminalisering, noga gå igenom kriterierna en gång till. Jag har ovan kort diskuterat avkriminaliseringar och man kan fråga sig vilken koppling som finns mellan avkriminaliseringar och oaktsamhetsbrott. Svaret är att det ofta är just oaktsamhetsbrott, och andra brott med generellt lågt straffvärde, som blir föremål för avkriminaliseringar. En diskussion om sanktionsavgifter blir därför nödvändig, menar jag, eftersom det också i en diskussion om oaktsamhetskriminaliseringens vara eller icke-vara är relevant att se på vilka *alternativen* till en kriminalisering skulle kunna vara. Den värsta perioden av nykriminaliseringar av oaktsamhet ligger, menar jag, bakom oss. Den utveckling som jag däremot vill varna för är i stället den ökade floran av sanktionsavgifter på snart nog alla levnadsområden. Jag menar att det finns en närmast naiv övertro till sanktionsavgifternas problemlösande funktion. Denna påminner starkt om den tilltro till straffet som lösning på alla samhällsproblem som funnits och som varit en starkt bidragande orsak till överkriminaliseringen. Nu är det närmast fråga om ett tillstånd av *översanktionering*.

För att tydligare göra åtskillnad mellan uppsåtliga och oaktsamma brottvarianter skulle man kunna göra på ett antal olika sätt. Det enklaste sättet är förstås att ha bestämmelserna i separata lagrum, eller åtminstone i separata stycken i samma lagrum. Straffskalan borde, i de flesta fall, vara separat för de olika skuldformerna. En sådan lagstiftningsteknik skulle kunna jämföras med den som i vissa fall används

---

⁵³ 2014 års sexualbrottskommitté presenterade sitt betänkande (SOU 2016:60) den 5 oktober 2016. I betänkandet föreslås bl.a. införande oaktsamhetsansvar vid vissa, allvarliga sexualbrott. Endast grov oaktsamhet, vilket enligt utredningen innefattar förutom fall av medveten oaktsamhet även mer klandervärda fall av omedveten oaktsamhet, skall kunna leda till ansvar.

för ringa brott. I de fall som oaktsamheten bedöms kunna ligga nära ett uppsåtligt handlande genom att den kvalificeras som grov, skulle man kunna överväga överlappande straffskalor för att inte de allvarligare fallen av oaktsamhet skall föranleda endast böter, samtidigt som de mindre allvarliga uppsåtsbrotten inte får en alltför hög straffskala. På så sätt skulle alltså glappet mellan allvarligare oaktsamhetsfall och mer obetydliga, men uppsåtliga fall inte bli för stort. Jag menar att det ändå kan vara värt att närmare överväga för att tydligare markera skillnaderna i klander mellan uppsåt och oaktsamhet.

Särskild åtalsprövning är en ytterligare möjlighet att tydligare urskilja klandervärda fall av culpa. Det är visserligen inte är oproblematiskt, men skulle menar jag kunna få ökad betydelse. Åtminstone borde man i högre utsträckning än i dag överväga om inte särskild åtalsprövning vore ett alternativ till depenalisering i vissa fall. En, möjligen negativ, konsekvens vore att åklagarna fick större makt över vilka fall som skulle leda till åtal.

Jag har i den här artikeln gjort några nedslag kring oaktsamhetsbegreppet och de handlingar i främst svensk rätt som är kriminaliserade redan vid oaktsamhet. En del kopplingar till finsk(-svensk) doktrin har gjorts och i begränsad utsträckning även till finska strafflagens bestämmelser. Någon mer djuplodande komparation mellan oaktsamhetsbrotten i Sverige och Finland har på det begränsade utrymmet inte kunnat ges men kan förhoppningsvis bli föremål för en framtida studie.